

PÉCSI GYÖRGYI

Egy költészet természetrájához

TŐZSÉR ÁRPÁD: EINSTEIN A TEREMTÉST OLVASSA.
NAPLÓK (2005–2007) NAPLÓJA

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2015
288 oldal, 2800 Ft

A *Szent Antal disznaja*, az *Érzékek csőcseléke* és *A kifordított ember* után a sajátos tőzséri napló („Naplók naplója”) negyedik darabja is – már a címében is – provokatívan izgalmas: *Einstein a teremtést olvassa*. Ez utóbb a 2005–2007 közti évek részben pontos eseményrögzítése (napló), részben annak utólag íróilag reflektált kibővítése (esszé-memoár). A kérdés, hogy ha most, 2015-ben, évtizeddel ezelőtti naplóinak reflektált szövegváltozatát adta ki Tózsér Árpád, akkor mikori írói énjét rögzíti a napló valójában, függőben maradt. De amennyiben a naplók naplóját az én és a világ impulzív és intellektuális dialógusa szervezi, s az író szemlélete, gondolkodásának struktúrája lényegileg nem változott ez idő alatt, a szinkron időbeliség történései tulajdonképpen elhanyagolhatók. Annál is inkább, mert eseményekben nem túl változatos az író élete: gyakori utazások előadásokra, fölolvasásokra, találkozásokra Szlovákiában és Magyarországon, részvétel könyvhéten, fesztiválon, betegségével kapcsolatos kellemetlen orvosi vizsgálatok, kórházi tapasztalatok.

A hétköznapi élet monotoniját mindig az intenzív szellemi jelenlét töri meg, teszi „változatossá”: nemcsak könyvek, szellemi találkozások indítják el a reflektálást, de tulajdonképpen bármi, a testi fájdalom éppúgy, ahogy egy Schopenhauer-gondolat, Tózsér mindent, a legbanálisabb hétköznapi eseményt is azonnal roppant tág költészeti, bölcséleti, filozófiai kontextusba helyez. Számára bármi lehet inspiráció, valójában a „bármi” csak ürügy, hogy szellemi mozgásba aktiválja magát. Jellegzetes tőzséri fordulat: kórházban, rákosok között Ungvári Tamás *Poétikáját* olvassa, reflektál Ungvárira, tárgyilagosan rögzíti környezetét, személyes, elhanyagolt halálvesztéseire emlékezik, s a jegyzetet a haláltáborokra tett utalás és egy heideggeri halálidézet zárja. És természetes, hogy a következő – pár nappal későbbi – jegyzete, még min-

”

dig a halál-gondolatkör vonzásában, Tóth Árpád és Kosztolányi *Readingi fegyház*-fordítását veti össze, hogy O. Wilde, Anaximandrosz, Jézus, a Miatyánk, illetve személyes szöveg-, sors- és léttapasztalatát az algebrai képlet szintjén összegezze: „Az élet: gyilkolás. S gyilkolhatunk zord nézéssel, bókkal, csókkal, karddal. – S úgy, hogy nincs szavunk a halálra, nincs szavunk a haldoklóhoz, messzire elkerüljük a halálos ágyakat.”

Költészet és halál – ez a két fogalom szervezi és rendezi a naplók naplóját, egyiket a másikban fölismerve és értelmezve. Tőzsért a halálhoz való mindennapi kapcsolatára orvosilag föl nem ismert, állandósult, rettenetes testi fájdalommal járó betegsége is kényszeríti. Visszatérő eseménye a naplónak a fizikai szenvedés, a rendszeres kórházi vizsgálat, kezelés, és a modern társadalom emberének halálhoz való viszonya. A magyar irodalomban talán csak Kálnoky *Szanatóriumi elégiája* közelít olyan mélységgel és könyörtelen, medikalizált egzakt-sággal az emberi test betegségének, a haldoklásnak a rögzítéséhez, ahogyan Tőzsér Árpád. Már nem csak a *Közöny* (A. Camus) különc főhősének, hanem a modernitásnak általánosan is jellemzője az a részvéttelenség, ahogyan például a közeli rokon, ismerős halálának a ténye sem az elemi megrendülést váltja ki az emberből, hanem mint objektív szükségszerűséget veszi tudomásul. A hétköznapi ember, a hétköznapi Tőzsér Árpád számára is eldologiasodott, a medikalizáltság szintjére redukálódott a test fájdalma és maga a halál is, ezért egyszerre gyöttri személyes halál-érzelemmentessége miatt a naplóíró költőt a bűntudat, s egyszerre próbálja a filozófia, a költészet által a hétköznapi létezésből kiemelkedve legyőzni, tudata uralmába hajtani a test szenvedését és a halált. Arra keresi a választ, hogy a tökéletesen metafizikátlan léttudat számára az értelem dimenziójában is megragadható-e a halál. Egyik fanyarul groteszk válasza, hogy „Ha írás közben patkolunk el, úgy elviselhetőbb a pusztulás”, másutt poétikusabban, Kertész Imrét idézve: „a mű mint kibúvó a halál elől. »*Mindig meg akartam halni, s mindig írtam helyette egy könyvet*«” ... Valahogy én is így akartam mindig, s így írom ma is a verseimet.” Nietzsche-közeli érvelés, a létezés és az élet csak a művészettel igazolható – Tőzsér azonban nem önmagában a műteremtést teszi meg originálnak, hanem az aktív szellemi mozgásban megvalósuló (lét)megértést.

A hétköznapi élet önmagában unalom és szenvedés, idézi Schopenhauert, s rögtön korrigálja: „Azonos vajon a céltalanság érzése az unalommal?” – Tőzsér számára a legmagasabb rendű itt-lét, a megértés formája a költészet, ezért a költészet nemcsak eszköz, menekülés a hétköznapiságból, tiltakozás a hétköznapiság (redukált, eldologiasodott élet) ellen, hanem cél és tartalom is. Nem kérdőjelezi meg a költészet jelenvalóságát, – a költészet bizonyosságában ennyire meggyőződött hasonló kortárs magyar költőt nem ismerek – ezért a költészetnek nem az értelmére, funkciójára kérdez rá, hanem a megvalósulására. Reflexiói, kommentjei mind kitűnő – irodalomtörténetileg- és elméletileg is példás – miniatűr elemzések, értelmezések, inspiratív mikrokozmoszok.

A kötet végére illesztett, érdemben idézett és velük dialógust folytató alkotók névmutatója körülbelül hatszáz író, filozófus, esztéta nevét tartalmazza. A roppant pazar névsorban a legtöbbször megidézett név: Shakespeare, Esterházy, Nádas, Kertész Imre, Petőfi, Petri, Bertók, Arany, Grendel, József Attila, Nietzsche, Dosztojevszkij, Parti Nagy, Tolnai Ottó, Vörösmarty, Borbély Szilárd, Tandori, a leggyakrabban hivatkozott orgánus pedig a *Népszabadság* és az *ÉS*. A névsor önmagában is jelzi Tőzsér értékpreferenciáját és főleg eszményét: az általa is használt fogalom szerint az urbánus-intellektuális írókban ismeri föl a progresszivitást. Annak ellenére, hogy visszatérően hangsúlyozott eszményét, a „referencialitás és areferen-

cialitás« természetes egyensúlyát” még korántsem gyakorolja az általa preferált – főleg irodalomtörténeti, kritikai – kör, lelkesült, s az „egyik legjobb”, „az egyik legnagyobb költő” jelzővel csak őket illet. A népiekkel szemben viszont – kileng az inga – sommásan kritikus. Az MMA egyesületi üléséről írja: „ki kell törnöm! Voltak az ülésen mondjuk tizennyolcan, s tartott jó három óra hosszat. S a három óra alatt én ott egyetlen eredeti, kellő műveltségbe ágyazott eszmével nem találkoztam.” Meghökken a Magyar Kultúra Alapítvány budai várbeli rendezvényének igényessége: „A népieket eddig a lelkem mélyén lenéztem, szegényszagúnak tartottam, de úgy látszik, van egy underground népiség is, amely egészen tehetős.” Viszszatérő sérelme az a tartósan skizofrén állapot, hogy főleg emberi figyelmet (születésnap köszöntők) csak a népiektől kap, a számára legitim urbánus kánon viszont alig igazolja vissza erőfeszítéseit, eredményeit. Szimbólumértékű, ahogy Bertók Lászlóval párhuzamosan definiálja önmagát: „Bertók legalább annyira rejtély a számomra, mint saját magam: hogyan válhatott egy faluról jött fiú ennyire maradéktalanul urbánus-polgár-érdeklődésű, intellektuális költővé? Ráadásul: én azért (szüleim után) félig mégiscsak polgár (iparos apám után kispolgár) lennék, de B. L., a felmenőit tekintve, *echt* paraszt.”

Valahányszor képviseleti, népi „karámba” terelik, mintha saját démonaival csatázná, Tózsér hiperérzékenyen felszisszen és tiltakozik. Könyörtelenül igényes önmagával szemben, meggyőződése, hogy nem elegendő csak érzelmileg, szociológiailag, de up-to-day intellektuális szellemi mozgásban lehet csak birtokolni a világot. Valószínű, hogy csak így, csak ezzel a nagyon erős koncentrátsággal lehetett kitörni '56 után abból a „semmiből indulás”, a provincializmus, a belterjesség jellemezte világból, a részben szétszóratott, másrészt mélyen megalázott csehszlovákiai magyar kisebbségi sorsdeterminációból, ahol a háború után 1950-ig még a magyar szó használata is tiltott volt. A *Naplók naplója* nem napló, nem életrajzi memoár, hanem egy nagy formátumú költő, Tózsér Árpád személyes univerzumának roppant igényes és pazar szellemi horizontú nyelvi aktiválása – amelynek éppúgy kibillenthetetlen és arányos eleme Heidegger, Kafka, Dosztojevskij mint a szülőföld, a gőmörpéterfalvai gyermekkor és a táj emléke.